

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

1

LI

Vilnius 2017

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

1

Vilnius 2017

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

1

Vilnius 2017

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

MINDAUGAS Š A P O K A

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KARIUOMENĖ 1710–1711 M.

ANOTACIJA Straipsnis skirtas visiškai iki šiol historiografijoje nenagrinėtam Lietuvos kariuomenės padidinimo 1710–1711 m. klausimui aptarti. Straipsnyje tiriamos Lietuvos kariuomenės didinimo ir organizavimo aplinkybės bei koku mastu pavyko tai įgyvendinti. Turimi istoriniai šaltiniai rodo, kad kariuomenė buvo didinama greičiausiai karaliaus dvaro iniciatyva, o Lietuvos bajorija, gresiant švedų ir turkų antpuoliui, šį planą, nors ir nenoromis, parėmė. Svarbus vaidmuo organizuojant ir išlaikant kariuomenę tenka Lietuvos didžiajam etmonui Liudvikui Pociėjui. Labai nepalankiomis aplinkybėmis Lietuvos kariuomenę pavyko padidinti iki maždaug 16 tūkstančių karių. Straipsnio priede taip pat publikuojama 1710 m. Lietuvos kariuomenės sudėtis.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Augustas II, Liudvikas Pociėjus, Lietuvos kariuomenė, Varšuvos konfederacinė taryba.

1710 m. Varšuvos konfederacinė taryba, veikusi 1704 m. paskelbtos Sandomiero generalinės konfederacijos rėmuose, ir jos nutarimai iki šiol yra Nebyliojo seimo šešėlyje. 1717 m. vasario 1 d. įvykęs seimas, kuriame buvo priimtas nutarimas Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių sudėtį¹ nustatyti ne daugiau kaip 24 100 porcijų², vis dar žadina istorinę vaizduotę kaip Rusijos hegemonijos Abiejų Tautų Respublikai (toliau – Respublika) padariny ir bendros Lenkijos–Lietuvos valstybės realaus nuopolio pradžia. 1710–1717 m.

¹ Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės dydžiui apibrėžti šaltiniuose vartojamas komputo terminas (lenk. *komput*).

² Porcija (lenk. *porcja*) – vieno eilinio kario metinė alga, tam tikras atlyginimų mokėjimo vienetas. Puskarininkiai, karininkai gaudavo kelių ar kelių dešimčių porcijų atlyginimus, todėl 24 100 kariuomenės skaičius „popieriuje“ realybėje galėjo siekti apie 16 tūkst. vyrų.

laikotarpis tiek lenkų, tiek lietuvių istoriografijoje gali būti apibūdintas kaip „balta dėmė“, o vienintelė studija, skirta Respublikos vidaus gyvenimui, išleista daugiau nei prieš 60 metų³. Respublikos karybos ir biudžeto tyrimų padėtis ne ką geresnė: Michała Nyczas darbas, skirtas Nebyliojo seimo finansinių reformų genezei, išleistas dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, o Jano Wimmerio darbas, kuriame aptariamos Respublikos ginkluotosios pajėgos 1700–1721 m., – pokariu. Šie lenkų istorikai pabrėžė išskirtinę 1710 m. Varšuvos konfederacinės tarybos nutarimų karybos ir mokesčių srityse reikšmę: M. Nyczas juos pavadino „aukščiausiu reformistinių idėjų tašku abiejų saksų karalių valdymo laikotarpiu“, o J. Wimmeris pripažino, kad jeigu konfederacinės tarybos nutarimai būtų visiškai įgyvendinti, Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių skaičius turėjo pasiekti 64 tūkst. vyrų – „Respublika niekada neturėjo tokios didelės reguliarios, gerai organizuotos ir apginkluotos kariuomenės.“⁴ Visgi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) iždą ir jos kariuomenės reikalus J. Wimmeris ir M. Nyczas aptarė tik prabėgomis. Pažymėtina, kad 1710 m. vasaros pabaigoje ir rudenį siautęs maras bei Rusijos kariuomenės stovėjimas Lietuvoje trukdė surinkti Varšuvos konfederacinės tarybos paskirtus mokesčius. Didesnė jų dalis buvo surinkta 1711 m. Taip pat reikia nepamiršti, kad 1712 m. politinė padėtis buvo pasikeitusi: turkų pavojus sumažėjo ir švedų desanto tikimybė į Kuršą buvo minimali, o Varšuvos tarybos mokesčiai pasibaigė. Todėl nebeliko priežasčių didinti Lietuvos kariuomenę, o svarbiausia – ir lėšų tokiam didinimui finansuoti. Šios priežastys lemia, kad straipsnio chronologiniai rėmai yra apriboti 1710 ir 1711 m. Taigi pagrindinis šio straipsnio tikslas yra ištirti Lietuvos kariuomenės didinimo ir organizavimo aplinkybes šiuo laikotarpiu bei tai, kokių mastu pavyko šį didinimą įgyvendinti.

Šio laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimus ypač apsunkina tai, kad nėra vienos solidžios šaltinių bazės. Didžiojo etmono archyvas neišliko, o lauko etmono archyvo tėra nuotrupų kunigaikščių Čartoriskių bibliotekoje Krokovoje. Korespondencija bei seimelių šaltiniai pavietų teismų bylose iš dalies užpildo šias spragas, bet atsakyti į daugelį karo istorikus dominančių klausimų, tokių kaip dalinių organizavimas, aprūpinimas ir apginklavimas, duomenų nepakanka. Pagrindiniai straipsnio šaltiniai yra du Lietuvos kariuomenės sudėties sąrašai. Pirmasis jų saugomas Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve⁵, antrasis – kunigaikščių Čartoriskių bibliotekoje Krokovoje⁶. Pirmasis dokumentas

³ J. G i e r o w s k i, *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*, Wrocław, 1953.

⁴ M. N y c z, *Geneza reform skarbowych sejmu niemego: Studium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717*, Poznań, 1938, s. 180; J. W i m m e r, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa, 1956, s. 380. M. Nyczas knyga greičiausiai ir liks vienintele monografija, skirta Lenkijos finansams XVIII a. pradžioje, nes beveik visa archyvinė medžiaga sudegė Varšuvoje 1944 m.

⁵ *Российский государственный архив древних актов*, ф. 79, оп. I, 1711, д. 40.

⁶ *Biblioteka Czartoryskich* (toliau – BCzar), rkp. 2656.

į Rusijos archyvą pateko su Lietuvos kariuomenės pasiuntinybės, vykusios pas Petrą I 1711 m. liepos mėnesį, dokumentais. Antrasis dokumentas, į Čartoriskių biblioteką greičiausiai patekęs kartu su kitais Lietuvos lauko etmono Stanislovo Denhofo (*Stanisław Denhoff*) dokumentais, yra iš dviejų dalių. Pirmoje didelio dokumento dalyje nurodoma kariuomenės rūšis ir jų vienetai. Antroje dokumento dalyje yra kiekvienos kariuomenės rūšies dalinio apmokėjimo specifikacija 1710 ir 1711 m. Dokumento skaičiavimuose yra nemažai klaidų, kas labai būdinga visiems XVIII a. pirmos pusės finansiniams šaltiniams. XVIII a. pradžios Lietuvos kariuomenės istorijos šaltiniai iš esmės nėra publikuoti, todėl straipsnio priede pateikiama 1710 m. Lietuvos kariuomenės sudėties publikacija pradės užpildyti šią spragą. Dėl straipsnio apimties ir mažesnės istorinės vertės nepublikuojama antroji dokumento dalis – apmokėjimo specifikacija.

Be minėto Lietuvos kariuomenę paviršutiniškai aptariančio J. Wimmerio darbo, iki šiol Lietuvos kariuomenė XVIII a. pradžioje detaliau istoriškai netyrinėta⁷. Tik Lietuvos didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus (*Ludwik Pociej*) asmenybei yra skirti keli apžvalginio pobūdžio straipsniai⁸. Daugumoje užsienio istorikų straipsnių nagrinėjami Didžiojo Šiaurės karo (1700–1721)⁹ įvykiai, Lietuvos kariuomenei skiriant minimalų dėmesį arba iš viso ją paliekant nuošalyje. Svenas Grauersas savo straipsnyje analizuoja Švedijos ir Respublikos kariuomenių pajėgumą 1701–1708 m., taip pat Švedijos šalininkų Respublikos viduje karines pajėgas, bet daug žinių apie Lietuvos kariuomenę nepateikia¹⁰. Andrzejus Kamiński savo straipsnyje, skirtame pirmajai pagrindinės Rusijos kariuomenės operacijai Lietuvos teritorijoje Didžiojo Šiaurės karo metais, taip pat nepateikia detalesnių žinių apie Lietuvos kariuomenę, jos dydį. Istorikas daro išvadą, kad šios kampanijos metu Lietuvos kariuomenė iš esmės atliko pagalbinį vaidmenį, organizuodama maisto ir pašaro rinkimą bei pristatymą Rusijos kariuomenei¹¹. Józefas Gierowski savo straipsnyje apžvelgė Lenkijos ir Lietuvos kariuomenes XVIII a., pateikdamas įžvalgų

⁷ Šiame straipsnyje aptariama mokslinė literatūra, artima tyrinėjamai temai. Plačiau apie istorinius tyrimus, skirtus Lietuvos kariuomenei per visą XVIII a. žr. V. R a k u t i s, XVIII a. Lietuvos karo istorijos tyrimų apžvalga, *Karo archyvas*, 18 (2003), p. 307–322.

⁸ A. R a c h u b a, Ludwik Konstanty Pociej, *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej. Hetmani litewscy*, red. M. Nagielski, Warszawa, 2006, s. 255–264; V. R a k u t i s, Liudvikas Konstantinas Pociėjus, *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 1: *LDK didieji etmonai ir sukilimų vadai*, sud. G. Surgailis, Vilnius, 2008, p. 203–211; A. S o w a, Pociej Ludwik Konstanty, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 27, Wrocław etc., 1982, s. 38–45. Šiuose straipsniuose detalesnės informacijos apie Lietuvos kariuomenę nepateikiama. Apžvalginį straipsnių pobūdį puikiai iliustruoja faktas, kad A. Sowa, rašydamas L. Pociėjaus biografiją, nepanaudojo etmono laišku, rašytą Lietuvos kancleriui K. Radvilai, kurių yra beveik 600 vienetų.

⁹ Lietuviškoje istoriografijoje dar vartojamas Šiaurės karo terminas.

¹⁰ S. G r a u e r s, Stosunek szwedzkich i polskich sił zbrojnych podczas wielkiej wojny północnej, *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. 26 (1976), s. 122–152.

¹¹ A. K a m i ņ s k i, Przeciwno Szwedom i Leszczyńskiemu. Działania wojsk rosyjskich na terenie Polski w 1705–1706 roku, ten pat, t. 12, d. 2 (1966), p. 231–259.

apie kariuomenės silpnumo priežastis, jos vietą Respublikos valdymo sistemoje bei visuomenės gyvenime. Šiame straipsnyje gvildenamo klausimo atžvilgiu lenkų istorikas buvo lakoniškas – Lietuvos kariuomenę XVIII a. antrajame dešimtmetyje vertino apie 12 tūkst. porcijų „popieriuje“¹². Lietuvos kariuomenei Augusto III valdymo laikotarpiu yra skirti Mariano Lecho straipsniai, kuriuose autorius analizuoja dalinių dydį, organizaciją, realias funkcijas bei kitus aspektus¹³.

Iš Lietuvos istorikų darbų, skirtų XVIII a. pradžios Lietuvos kariuomenei, išsiskiria gausia Švedijos archyvų medžiaga paremtas išeivijos istoriko Oskaro Urbono darbas, kurio vertė galėjo būti dar didesnė, jeigu autorius būtų savo darbą publikavęs moksline, o ne mokslo populiarinimo forma, visiškai atsisakydamas išnašų¹⁴. Gintautas Sliesoriūnas pateikė nemažai informacijos apie Lietuvos kariuomenės oficialaus dydžio nustatymo peripetijas Lietuvos pilietinio karo tarp Sapiegų ir jų priešininkų kontekste Didžiojo Šiaurės karo išvakarėse. Kitame straipsnyje istorikas tyrinėjo pirmąją Vilniaus okupaciją, įvykdytą Švedijos kariuomenės 1702 m. balandžio mėnesį. Šiame darbe jis detalčiai aprašė Lietuvos ir Švedijos kariuomenių kautynes dėl sostinės, bet žinių apie Lietuvos kariuomenės dydį ar organizavimą, prasidėjus Didžiajam Šiaurės karui, nepateikė¹⁵. Pirmojo G. Sliesoriūno straipsnio tematiką taip pat tyrinėjo lenkų istorikas Tomaszas Ciesielskis, kartu suteikdamas šiek tiek informacijos apie Lietuvos kariuomenės, ištikimos Augustui II, bei dalinių, bendradarbiavusių su švedais ir jų rėmėjais Sapiegomis, organizavimą ir dydį labiausiai neištyrinėtu laikotarpiu, t. y. 1702–1709 m.¹⁶ Verta paminėti Valdo Rakučio straipsnį, skirtą vienam didžiausių Didžiojo Šiaurės karo mūšių dabartinėje Lietuvos teritorijoje – Saločių kautynėms¹⁷. Kitame savo straipsnyje jis pristato XVIII a. vidurio ir antros pusės Lietuvos kariuomenės dalinių organizavimo dokumentus, pateikia trumpą 1710 m. Varšuvos konfederacinės tarybos aprašymą, remdamasis publikuotu šios tarybos dienoraščiu, bei užsimena, kad kariuomenę norėta didinti, nenurodydamas iki

¹² J. G i e r o w s k i, Siły zbrojne Rzeczypospolitej w czasie konfederacji i powstań XVIII wieku, *Na szlacheckiej Rzeczypospolitej w nowożytniej Europie*, red. A. Link-Lenczowski, Kraków, 2008, s. 147–163.

¹³ Nors autorius straipsnio pavadinime rašo „Saksų epocha“, jis Lietuvos kariuomenės Augusto II valdymo laikotarpiu nenagrinėja, žr.: M. L e c h, Autorament cudzoziemski wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce saskiej, *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. 7, cz. 1 (1961), s. 91–112; M. L e c h, Jazda autoramentu polskiego wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie saskiej, ten pat, t. 7, d. 2 (1961), p. 45–93.

¹⁴ O. U r b o n a s, *Didžiojo šiaurės karo frontas Lietuvoje*, t. 1–2, New York, 1963–1964.

¹⁵ G. S l i e s o r i ū n a s, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje suverbuotų dalinių siuntimas prie Rygos 1700 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001 metai 2, 2002, p. 59–86; G. S l i e s o r i ū n a s, Pirmoji Šiaurės karo metais Vilniaus okupacija (1702 m. balandis–gegužė), *Praeities pėdsakais: skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, sud. E. Rimša, Vilnius, 2007, p. 267–292.

¹⁶ T. C i e s i e l s k i, Wojsko litewskie w latach 1698–1709, *Wojny północne w XVI–XVIII wieku*, red. B. Dybaś, Toruń, 2007, s. 165–182.

¹⁷ V. R a k u t i s, Saločių mūšis, *Pasvalio krašto istorija XV–XVIII a.*, sud. V. Didžpetris, Kaunas, 2009, p. 109–150.

kokio skaičiaus. Toliau iš esmės aptariami tik Lenkijos kariuomenės didinimo klausimai, o apie Lietuvos kariuomenę visiškai nekalbama. Apibendrinamas V. Rakutis daro išvadą, kad 1710 m. Varšuvos tarybos nustatytas Lietuvos kariuomenės dydis „vargu ar buvo pasiektas“¹⁸. Taigi apžvelgus iki šiol parašytus istorikų darbus, galima teigti, kad žinios apie Lietuvos kariuomenę 1702–1709 m. yra fragmentiškos, o tai, kas vyko Lietuvos kariuomenėje 1710–1717 m., yra visiškai neištirta sritis.

Respublikos kariuomenių nuosmukis prasidėjo jau XVII a. antroje pusėje, ir J. Gierowskio nuomone, pagrindinė to priežastis buvo konservatyvus valstybės valdymo modelis. Kariuomenės ir etmonų pareigybės ilgainiui tapo vienu iš pusiausvyros tarp magnatų grupuočių ir karaliaus dvaro bei senato išlaikymo elementu – kaip ir valstybės santvarkoje, taip ir kariuomenėje ilgainiui įvykdyti reformų tapo neįmanoma, o kariuomenė, užuot stiprinusi monarcho valdžią, prisidėjo prie anarchijos valstybėje didėjimo¹⁹. Tai buvo giluminė Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių silpnumo priežastis, o Didysis Šiaurės karas išryškino praktines tokio silpnumo apraiškas: prastas apginklavimas ir aprūpinimo ydos, per mažas pėstininkų skaičius, nepakankamai finansų, kad būtų patenkinti kariuomenės poreikiai, ir moralinis kariuomenės nuopuolis bei karinės dvasios sugniūždymas²⁰. Amžininkai kariuomenės silpnumo neįjutė ir nemanė, kad tai yra problema, juolab kad XVII a. antroje pusėje Respublika kelis kartus buvo suformavusi kariuomenę, prilygusią Vakarų Europos šalių kariuomenėms. Pavyzdžiui, 1676 m. kariaujant prieš turkus Lenkijos kariuomenė galėjo siekti apie 50 tūkst., o Lietuvos – apie 16 tūkst. karių²¹.

Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių dydį nustatydavo seimas. 1699 m. pacifikacinis (susitaikymo) seimas nustatė 18 tūkst. porcijų sudėtį Lenkijai bei 6 tūkst. porcijų Lietuvai²². Lietuvos bajorija, savo suvažiavimuose uzurpuodama bendro Respublikos seimo prerogatyvas ir jausdamasi tikrąja krašto šeimininke, 1698 m. Puzevičių nutarimais buvo nusprendusi sumažinti kariuomenę iki 3830 porcijų²³, o 1700 m. Valkininkų nutarimais

¹⁸ V. Rakutis, Lietuvos kariuomenės organizaciją reglamentuojantys dokumentai 1717–1775 m., *Karo archyvas*, t. 18 (2003), p. 70–72. Istorikai dažnai suapvalina skaičius ir teigia, kad 1717 m. Nebyliojo seimo patvirtintas Lietuvos kariuomenės dydis buvo lygus 6 tūkst. porcijų, o iš tikrųjų jis buvo 6100 (neskaičiuojant LDK vyr. Tribunolo vėliavos), žr.: *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego*, t. 6, Petersburg, 1860, s. 197.

¹⁹ J. Gierowski, *Siły zbrojne Rzeczypospolitej...*, s. 152–154.

²⁰ Plačiau apie tai žr.: M. Nagielski, *Upadek staropolskiej sztuki wojennej w dobie wielkiej wojny północnej, Rzeczpospolita w dobie wielkiej wojny północnej*, red. J. Muszyńska, Kielce, 2001, s. 38–43.

²¹ J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa, 1965, s. 203–205.

²² G. Sliesořinas, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje suverbuotų dalinių siuntimas prie Rygos 1700 metais, p. 64.

²³ Lietuvos kariuomenę (kaip ir Lenkijos) visada sudarydavo dvi pagrindinės dalys: tautinis ir svetimšalių autoramentai (lenk. *autorament narodowy i cudzoziemski*). Lietuvos bajorijos nutarimas, priimtas prie Puzevičių, 1698 m. gruodžio 21 d., *Акты, издаваемые Виленскою археографическою коммиссиею*, т. 4, Вильна, 1874, с. 277–278.

padidino kariuomenę iki 7700 porcijų²⁴. 1703 m. Liublino seimas numatė Lenkijos kariuomenę padidinti iki 36 tūkst., Lietuvos – iki 12 tūkst. porcijų²⁵. Lietuvos kariuomenėje pagal šį suskirstymą turėjo būti 3600 pėstininkų, 900 reitarų, 2 tūkst. dragūnų, 430 husarų, 3300 petyhorų bei 1770 lengvųjų raitelių²⁶. J. Wimmerio duomenimis, bendras Respublikos karinis potencialas XVIII a. pradžioje buvo apie 90 tūkst. karių, Lietuvos – 30 tūkst.²⁷

Didysis Šiaurės karas prasidėjo 1700 m. saksų kariuomenei užpuolus Rygą. Augustas II pradėjo karą tik kaip Saksonijos elektorius, bet ne kaip Lenkijos karalius, ir oficialiai Respublika kare nedalyvavo. Švedijos karalius Karolis XII parodė stulbinamą organizuotumą ir iš eilės ėmėsi savo priešų – Danijos, Rusijos ir Saksonijos. Įveikęs Daniją ir sutriuškinęs Rusijos kariuomenę, jis atžygiavo prie Rygos ir privertė saksus nutraukti miesto apgultį. Nepaisydamas Respublikos neutraliteto, 1701 m. pabaigoje su švedų kariuomene jis įsiveržė į Lietuvą ir, nesutikdamas rimtesnio pasipriešinimo, nužygiavo iki

²⁴ *Postanowienie generalne Stanów W.X.Lit: wieczne y nigdy nienaruszone, na zieżdzie walnym Woiewództw y Powiatów, pospolitym ruszeniem pod Olkinikami uchwalone. Roku Pańskiego 1700* (senasis spaudinos). Pačiame Valkininkų nutarime šis skaičius neminimas, bet lenkų istorikai, remdamiesi papildomais šaltiniais, jį pateikė, žr.: J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej...*, s. 74, 143; tą patį pakartojo ir T. Ciesielski, min. veik., p. 169–170.

²⁵ J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej...*, s. 251–252.

²⁶ T. Ciesielski, min. veik., p. 172.

²⁷ J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej...*, s. 47. Lenkijos–Lietuvos valstybėje taip pat egzistavo privatus įvairių didikų daliniai, kurių dydį tiriamuoju laikotarpiu nustatyti yra sunku. Visgi žinoma, kad Lietuvos kancleris K. Radvila 1700 m. į Vyriausiąjį tribunolą atsivedė kelias savo asmeninės gvardijos vėliavas, žr.: G. Slieso rūnais, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje suverbuotų dalinių siuntimas prie Rygos 1700 metais, p. 78. Daugiau apie valstybinės ir privačios kariuomenės santykį žr.: V. Rakutis, Valstybinė ir privati kariuomenė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. viduryje, *Viešosios ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 105–120. Privačiuose Lietuvos miestuose buvo milicijos daliniai, kurie, reikalui esant, galėjo būti panaudoti gynybiniuose kariniuose veiksmuose. Milicijos dalinius turėjo Sluckas, Nesvyžius, Biržai, Kėdainiai, Senasis Bychovas. 1706 m. Švedijos kariuomenei laikant apsuptyje Nesvyžių, greta tvirtovės įgulos buvo 110 miestiečių būrys. Slucke XVII a. viduryje milicija buvo pati gausiausia ir siekė apie 1800, 1689 m. – apie 1 tūkst. karių. Karinė milicijos dalinių reikšmė nebuvo didelė, bet jie galėjo vykdyti įvairias pagalbinės uždutis kartu su didikų kariuomenėmis. Plačiau apie tai žr.: A. Hryckiewicz, Milicje miast magnackich na Białorusi i Litwie w XVI–XVIII w., *Kwartalnik Historyczny*, t. 77, z. 1 (1970), s. 48–50. Greta valstybinės kariuomenės, privačių didikų dalinių, miestų milicijos, visada egzistavo dar viena ypatinga Respublikos ginklo rūšis – visuotinis bajorijos šaukimas. Nors jis neturėjo didelės karinės vertės ir dažnai iš karinės stovyklos virsdavo politinių klausimų sprendimo arena, Didžiojo Šiaurės karo metais tai buvo dažnai praktikuojamas gynybos būdas. Priklausomai nuo pavieto seimelio nutarimo, bajorai į visuotinį šaukimą stovavo patys su ginklais (lot. *viritim*) arba iš seimelio paskirtų mokesčių formuodavo pavieto vėliavas. Pavieto vėliavos galėjo būti suformuojamos ir nesant visą valstybę apimančio visuotinio šaukimo, kurį galėjo išleisti tik karalius. Sudėjus visas šias ginklo rūšis, tikėtina, kad J. Wimmerio išvada apie Lietuvos karinį potencialą yra artima tiesai. Pavietų vėliavų formavimas Lietuvos seimeliuose – dar viena visiškai neiširta Lietuvos karybos sritis. Daugiau apie panašių vėliavų formavimą ir išlaikymą Lenkijoje žr.: D. Kupisz, *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*, Lublin, 2008.

pat Lenkijos, kur 1702 m. Klišovo mūšyje įveikė jungtinę Saksonijos ir Lenkijos kariuomenę. 1702–1706 m. Lenkijoje ir Lietuvoje vyko nuolatiniai kariniai veiksmai su permainingais rezultatais. Oficialiai Lenkijos–Lietuvos valstybė į karą įstojo tik 1704 m., sudarydama karinę-finansinę sąjungą su Rusija. Nuo 1704 m. valstybė buvo susiskaldžiusi: Augustui II ištikimi pavaldiniai suformavo Sandomiero konfederaciją, nukreiptą prieš švedus ir jų šalininkus valstybės viduje, kurie paskelbė Varšuvos konfederaciją. Pastarieji, prižiūrint švedų kariuomenei, 1704 m. išsirinko naują valdovą – Karolio XII statytinį Stanislovą Leščinskį (*Stanisław Leszczyński*). Tolesnės švedų kariuomenės pergalės nulėmė tai, kad 1706 m. Augustas II buvo priverstas atsisakyti Respublikos sosto ir sudaryti taikos sutartį su Švedija. Visgi karalius nenutraukė ryšių su Sandomiero konfederatais, kurie išlaikydami sąjungą su Rusija toliau priešinosi Karoliui XII ir jo šalininkams Lenkijoje ir Lietuvoje. 1709 m. Poltavos mūšis, kuriame rusų kariuomenė sutriuškino švedų pajėgas, pakeitė visą politinę situaciją. Augustas II įgyvendino savo pažadus Sandomiero konfederatams sugrįžti į Respubliką, Karolis XII pasislėpė pas turkus, o Stanislovas Leščinskis turėjo bėgti iš šalies. Daugelis jo šalininkų pripažino Augusto II valdžią. Tokiomis aplinkybėmis 1709 m. spalio mėnesį Torunėje susirinko Sandomiero konfederacijos taryba, kuri patvirtino Augusto II grįžimą į sostą. Kadangi šiame suvažiavime dalyvavo daugiausia senatoriai, karaliui reikėjo gauti ir plačiųjų bajorijos sluoksnių pritarimą savo sugrįžimui. Tokiu tikslu buvo išleisti šaukimai į Varšuvos konfederacinę tarybą, kuri turėjo nustatyti Respublikos vidaus ir užsienio politikos kursą artimiausiems metams.

1710 m. vasario 4 d. – balandžio 16 d. posėdžiavusi Varšuvos konfederacinė taryba patvirtino 18 200 porcijų Lietuvos kariuomenės dydį. Yra duomenų, leidžiančių teigti, kad planas padidinti Lietuvos kariuomenę buvo priimtas dar Torunės konfederacinės tarybos posėdžių metu 1709 m. spalio mėnesį²⁸. Tai galėjo būti susiję su L. Pociėjaus planu aplenkti rusus ir patiems užimti Rygą iš švedų, nes pasirodė pranešimų, kad švedų įgula mielai pasiduotų Respublikai, bet prieš rusus kovos iki paskutinio kraujo lašo²⁹. Turimos Lietuvos seimelių instrukcijos rodo, kad Lietuvos bajorija, nors ir sveikino Augustą II sugrįžus į sostą ir pripažino jį legitimiu karaliumi, mokesčių kariuomenės išlaikymui mokėti nenorėjo arba šis klausimas instrukcijose apskritai buvo nutylimas. Buvo tikimasi kariuomenę išlaikyti iš nuolatinių mokesčių – muitų, hibernos, gėralų mokesčių ir kvartos, – kuriems rinkti nereikėjo seimo pritarimo³⁰. Todėl Varšuvos taryboje oficialiai

²⁸ Tiesa, sunku pasakyti, iki kokio skaičiaus ir ar Varšuvos konfederacinės tarybos patvirtintas papildinimas atitiko Torunės planus, žr. M. Ancutos (Maciej Ancuta) 1709 m. lapkričio 9 d. laiškas neįvardytam Livonijos seniūnui (tuo metu Livonijos (Daugpilio) seniūnu galėjo būti tituluojamas vienas iš Pliaterių, greičiausiai Jonas Liudvikas. – M. Š.), *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVA*), f. 1276, ap. II, b. 96, l. 136–137.

²⁹ L. Pociėjus J. Šembekui (Jan Szembek), 1709 m. gruodžio 1 d., *BCzar*, rkp. 455, nr. 69.

³⁰ Kauno pavieto seimelio instrukcija, 1710 m. sausio 7 d., *Diarjusz Walnej Rady Warszawskiej z roku 1710*, wyd. R. Mienicki, Wilno, 1928, s. 248–252; Žemaitijos seimelio instrukcija, 1710 m. sausio 7 d., ten

patvirtintas kariuomenės padidinimas ir paskelbtas, greta nuolatos renkamų įprastų mokesčių, papildomas 16 auksinų nuo dūmo mokestis buvo neabejotina valdovo pergalė, kurią pasiekti leido glaudus bendradarbiavimas su L. Pociėjumi bei K. Radvila (*Karol Radziwiłł*) ir jų aplinkos žmonėmis.

Varšuvoje buvo numatyta, kad Lietuvos kariuomenės tautinio autoramento dalis bus sudaryta iš 600 husarų, 3 tūkst. petyhorų, 2 tūkst. lengvosios kavalerijos raitelių bei 600 vengrų rikiuotės pėstininkų, o svetimšalių autoramentą sudarys 4 tūkst. dragūnų bei 8 tūkst. vokiškojo tipo pėstininkų. Nėra duomenų, kad buvo planuota skirti atskirai lėšų apmokėti tautinio autoramento karininkų algas, todėl skaičiai parodo autoramento kariuomenės rūšių dydį „popieriuje“ (porcijas). Jeigu visi tautinio autoramento daliniai būtų suformuoti, realus karių skaičius tarnyboje turėtų būti maždaug 20 procentų mažesnis, nes būtent tiek porcijų turėjo būti išnaudota apmokėti karininkams. Tačiau 4 tūkst. dragūnų ir 8 tūkst. pėstininkų svetimšalių autoramente yra tikras skaičius, kurį buvo norima suformuoti, mat šių kariuomenės rūšių dalinių karininkams apmokėti lėšų buvo išskirta atskirai. Dragūnų dalinių karininkams ir štabui buvo numatyta 320 240 auksinų, o pėstininkų karininkams ir štabui – 395 tūkst. auksinų. Tai buvo labai svarbi naujovė, kuri, kaip manyta, leis padidinti dragūnų bei vokiškojo tipo pėstininkų skaičių. Pridėjus didžiojo ir lauko etmonų atlyginimus (pensijas), iš viso kariuomenei apmokėti reikėjo 5 025 240 auksinų. Šaltiniuose neužsimenama apie lėšas artilerijai. Taip yra greičiausia dėl to, kad artilerijos išlaidos buvo finansuojamos iš atskiro nuolatinio mokesčio iš valstybinių seniūnijų – kvartos – bei iš Lipniškių ir Geranainių valstybinių seniūnijų Ašmenos pavieta pajamų. Išlaidos artilerijai ir pajamos joms apmokėti nebuvo įtrauktos į bendrą kariuomenės dydžio apyskaitą, patvirtintą Varšuvos konfederacinės tarybos. Beje, jos nebuvo įtrauktos į oficialią apyskaitą ir 1717 m. seime³¹.

Reikia paminėti, kad Torunės taryboje pasikeitė Lietuvos kariuomenės aukščiausiaji vadovybė. Netikėtai mirus Grigaliui Ogińskiui (*Grzegorz Ogiński*), didžiojo etmono buožė buvo atiduota Liudvikui Pociėjui (*Ludwik Pociej*), o lauko etmonu paskirtas Sandomiero konfederacijos maršalas Stanislovas Denhofas. Nors negalima paneigti fakto, kad Poltavos mūšio laimėtojo Rusijos caro Petro I nuomonė daug lėmė paskiriant L. Pocijų į svarbiausią Lietuvos postą, visgi Torunės taryboje dalyvavusių Rusijos kariškių paste-

pat, p. 270–274; Lietuvos Brastos pavieto instrukcija, 1710 m. sausio 23 d., ten pat, p. 290–291; Mistislavlio vaivadijos seimelio instrukcija, 1710 m. sausio 7 d., ten pat, p. 291–297; Minsko pavieto seimelio instrukcija, 1710 m. sausio 7 d., ten pat, p. 298–307; Livonijos vaivadijos seimelio instrukcija, 1710 m. sausio 7 d., ten pat, p. 307–310.

³¹ Pociėjaus laišakai seimeliams: 1710 m. gegužės 21 d., *Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі* (toliau – *НГАБ*), ф. 1710, оп. I, д. 5, л. 95–96; bei 1713 m. kovo 23 d., *Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie* (toliau – *BPAU i PANKr*), rkp. 6123, f. 3–4; Lietuvos kariuomenės dydžio ir apmokėjimo projektai, *Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku*, rkp. 413, f. 17–18.

bėjimas, kad Respublikos valdovas Augustas II elgėsi tarsi caro tarnas, greičiausiai yra perdėtas³². Nereikia pamiršti, kad L. Pociėjus išliko ištikimas Augusto II ir karalių remiančios Sandomiero konfederacijos šalininkas net ir tuomet, kai Augustas II atsisakė Respublikos sosto. Be to, 1701–1709 m. L. Pociėjus nuolatos dalyvavo kariniuose veiksmuose Lietuvos ir Lenkijos teritorijose, ir nors nei jis, nei kiti Lenkijos ar Lietuvos Sandomiero konfederatai ypatingomis pergalėmis pasigirti negalėjo, L. Pociėjus įgijo pakankamai patirties ir įgūdžių, reikiamų vadovauti visai Lietuvos kariuomenei. Mirus G. Oginskiui, tiesiog nebuvo geresnio kandidato vadovauti Lietuvos kariuomenei nei L. Pociėjus.

Suplanavus padidinti Lietuvos kariuomenę Torunėje, L. Pociėjus nelaukė Varšuvos tarybos, ir iš karto ėmėsi veiksmų. Pirmas L. Pociėjaus tikslas buvo perimti visų lietuviškųjų karinių dalinių kontrolę į savo rankas. Visų pirma tai buvo daliniai, rėmę švedus ir pavaldūs Jonui Kazimierui Sapiegai, Lietuvos didžiajam etmonui iš Stanislovo Leščinskio nominacijos. Kadangi pats Sapiega jau buvo nuskubėjęs į Torunę susitaikyti su caru bei Augustu II, didesnioji dalis kariuomenės nesipriešino ir 1709 m. lapkričio mėnesį perėjo L. Pociėjaus vadovybėn³³. Rusų istorikas Vladimiras Artamonovas teigia šiuose daliniuose buvus 15 tūkst. vyrų, tuo tarpu pats L. Pociėjus vieno iš karininkų ranka rašytame laiške karaliui raportavo, kad jis perėmė 7 husarų, 34 petyhorų, 70 kazokų ir totorių vėliavų; 3 dragūnų, 3 reitarų ir 3 pėstininkų regimentus; tiesa, 2 pėstininkų regimentai buvo blogos būklės³⁴.

Nėra aišku, kiek T. Ciesielskio teiginys, kad daliniai, buvę ištikimi Sapiegoms ir palaikę švedų statytinį karalių Stanislovą Leščinskį, buvo išformuoti, o svetimšalių automato daliniai performuoti pagal Saksonijos kariuomenės pavyzdį, atitinka tikrovę³⁵. Perėmus gausius buvusių švedų šalininkų dalinius, juos išformuoti nebuvo labai prasminga, nes karaliaus dvaras norėjo kariuomenę padidinti, todėl greičiausiai L. Pociėjus

³² *Архив князя Куракина*, t. 1, Санкт-Петербург, 1890, с. 326.

³³ J. K. Sapiega Torunėje nebuvo sutiktas palankiai. Pamatęs jį, caras griebė jo karda ir ėmė mojuoti, grasindamas nukirsti Sapiegai galvą, žr.: *Matuszewicz Marcin, Diariusz życia mego*, opr. B. Królikowski, Z. Zielińska, t. 1, Warszawa, 1986, s. 25. Rusijos šaltiniuose nurodoma, kad trys karininkai – Krišpinas, Chmara ir Ščytas – nesutiko pripažinti L. Pociėjaus viršenybės ir su nedideliu bendraminčių būreliu pabėgo iš kariuomenės stovyklos, žr.: K. Renne (*Karl-Evald Renne*) Petru I, 1709 m. lapkričio 23 d., *Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 9, выпуск 2, Москва–Ленинград, 1952, с. 1260. Jie pasitraukė į Brandenburgui-Prūsijai priklausančias Prūsijos teritorijas, iš kur kelerius metus puldinėjo Lietuvos pasienį. L. Pociėjų lydėjo keli Rusijos kariuomenės regimentai, nes buvo baiminamasi pasipriešinimo iš buvusių švedų šalininkų.

³⁴ L. Pociėjus Augustui II, 1709 m. lapkričio 25 d., *BCzar*, rkp. 455, nr. 67; В. Артамонов, *Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714)*, Москва, 1990, с. 35. Net jeigu V. Artamonovo pateikti skaičiai ir yra padidinti, iš L. Pociėjaus laiško aišku, kad švedų šalininkai Lietuvoje labai sėkmingai didino savo karines pajėgas 1706–1709 m., nes 1706 m. jų pajėgos yra vertinamos maždaug 3 tūkst. karių, žr. T. Ciesielski, min. veik., p. 174–175.

³⁵ T. Ciesielski, min. veik., p. 177.

pakeitė dalinių karininkus sau lojaliais. Tikslių duomenų nėra, bet iš tolesnės įvykių eigos galima daryti prielaidą, kad Torunės taryboje Augustas II pateikė L. Pociėjui pasiūlymą į Lietuvos kariuomenės sudėtį priimti 4 tūkst. Saksonijos kariuomenės dragūnų. Ko gero, didelis Lietuvos nuniokojimas – nuo 1697 m. vyko Lietuvos pilietinis karas, 1701 m. į Lietuvos teritoriją įsiveržė Švedijos kariuomenė, o nuo 1705 m. joje operacijas vykdė pagrindinė Rusijos kariuomenė – ir patirtis sunkiai įgyvendinant 1703 m. Liublino seimo nutarimus padidinti kariuomenę vertė ieškoti būdų, kaip palengvinti karių verbavimo procesą. L. Pociėjus pasiūlymą priėmė ir 1709 m. pabaigoje saksams rezervavo žiemojimo vietas Lietuvos teritorijoje.

Visgi dėl pasikeitusių karinių aplinkybių paskirtieji dragūnai neatvyko į Lietuvos teritoriją. Po Poltavos mūšio Švedijos kariuomenės likučiai pasitraukė į Švedijai priklausančias Vokietijos Pamaro (Pomeranijos) teritorijas, iš kurių 1710 m. pradžioje ėmė grasinti Saksonijai. Siųsti 4 tūkst. dragūnų į Lietuvą Augustui II tapo nenaudinga, nes Švedijos puolimo prieš Saksoniją atveju taptų neįmanoma greitai sukoncentruoti visą Saksonijos kariuomenę. Šie saksų daliniai įsikūrė Didžiosios Lenkijos ir karališkosios Prūsijos vaivadijose³⁶. Varšuvos konfederacinė taryba, priimdama Lietuvos kariuomenės padidinimo nutarimą iki 18 200 porcijų, Saksonijos kariuomenės dalinių įtraukimo į Lietuvos kariuomenės sudėtį klausimo neaptarė. L. Pociėjus nežinojo kaip elgtis: jis rašė karaliui klausdamas, ar jis turįs laukti dragūnų, ar pradėti tokio paties skaičiaus dalinių verbavimą Lietuvoje³⁷. Turimi duomenys rodo, kad netrukus L. Pociėjus ėmė formuoti naujus dalinius.

Tokiu būdu susidarė keista situacija – formalus Lietuvos kariuomenės dydis viršijo 18 200 porcijų, nustatytų Varšuvos konfederacinės tarybos. Kaip rodo priede publikuojamas šaltinis, Lietuvos kariuomenė būtų padidėjusi iki 23 tūkst. karių realiame mūšio lauke, arba apie 33 tūkst. porcijų „popieriuje“. 1710 m. viduryje Lietuvos kariuomenės tautinį autoramentą sudarė 8 husarų, 35 petyhorų bei 49 lengvosios kavalerijos – kozočių ir totorių rūšies – vėliavos bei 700 vengriškosios rikiuotės pėstininkų. Svetimšalių autoramente buvo 17 dragūnų ir reitarų regimentų bei 11 vokiškojo stiliaus pėstininkų regimentų. Kariuomenei apmokėti reikėjo maždaug 7 mln. auksinų kasmet³⁸.

³⁶ Augustas II L. Pociėjui, 1710 m. rugsėjo 12 d., *Biblioteka Jagiellońska*, rkp. 144, f. 119–120; S. Denhofas A. Sieniavskiui (*Adam Sieniawski*), 1710 m. lapkričio 1 d., *BCzar*, rkp. 5791, nr. 7684.

³⁷ L. Pociėjus J. Šembekui, 1709 m. gruodžio 19 d., ten pat, rank. 455, nr. 83.

³⁸ Žr. straipsnio priedą. Nors publikuojamame šaltinyje bendra kariuomenei apmokėti reikiama suma nesiekia 7 milijonų, reikėtų pridėti algas etnonams. Taip pat žr. įdomų L. Pociėjaus laišką K. Radvilai, 1713 m. kovo 25 d., *Archiwum Główne Akt Dawnych*, AR V, nr. 11913, l. 35–38. J. Wimmeris savo tyrinėjimuose nesugebėjo atsakyti, kodėl Lietuvos kariuomenė turėjo būti kur kas didesnė, negu numatyta Varšuvos konfederacinėje taryboje. Iš pradžių jis šio straipsnio priede publikuojamą sudėtį pavadino tik planu, svarstyty Varšuvos konfederacinėje taryboje, tačiau kitoje vietoje remdamasis šia sudėtimi aptarė Lietuvos kariuomenę po Varšuvos tarybos, žr.: J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej...*, s. 365, 380.

Toki kariuomenės didinimą galima sieti su tuo, kad 1710 m. viduryje, be švedų grėsmės iš Vokietijos Pamaro, atsirado naujas įtampos židinytis pietryčiuose, nes Švedijos karalius Karolis XII, po Poltavos mūšio pabėgęs pas turkus, kurstė juos pulti tiek Respubliką, tiek Rusiją. Taip pat padidinti kariuomenės, o ypač pėstininkų skaičių buvo būtina norint priversti Rusijos carą Petrą I įgyvendinti įsipareigojimus – gražinti Rygą ir Livoniją Respublikai. Tikėtina, kad tokio kariuomenės didinimo iniciatyva turėjo kilti karaliaus dvaro aplinkoje, o L. Pociėjus buvo tuo nepatenkintas. Formuoti naujus dalinius karo nuniokotoje šalyje ėjosi sunkiai. Lietuvos didysis etmonas nuolat skundėsi Lenkijos didžiajam etmonui Adamui Sieniavskuiui bei Lietuvos lauko etmonui Stanislovui Denhofui, kaip jis galys formuoti dalinius, didesnius nei patvirtinta sudėties riba, kai trūksta pinigų ir Varšuvos konfederacinės tarybos paskirti mokesčiai dar nėra sumokėti³⁹. Tokie karaliaus reikalavimai įstūmė L. Pociėjų į keblią padėtį. Jis turėjo du pasirinkimus: nepaklusti karaliaus įsakymui arba ieškoti būdų, kaip tokį planą įgyvendinti. Nereikia pamiršti, kad populiarumas valdovo akyse buvo vienas labiausiai diduomenės vertinamų dalykų, nes nepaisant įvairių apribojimų, nuo karaliaus priklausė urėdų ir valstybinių žemių (seniūnijų) dalijimas, o tai kylančios didikų giminės atstovui, koks buvo L. Pociėjus, buvo vienas pagrindinių būdų sustiprinti savo giminės ir artimų sąjungininkų Oginskių dominavimą Lietuvos vidaus politikoje. Iš kitos pusės, nereikia pamiršti, kad L. Pociėjui buvo kur kas naudingiau turėti dalinius iš vietinių gyventojų negu 4 tūkst. saksų, kurie neišku ar paklustų didžiojo etmono įsakymams. „Nors Lenkija negalėjo atsispirti saksų priėmimui į savo kariuomenę, aš suradau būdą kaip to išvengti“ – po kelerių metų kylant įtampai tarp jo ir dvaro L. Pociėjus gyrėsi Lietuvos bajorijai savo atvirame laiške. Tad negalima atmesti ir tikimybės, kad pats L. Pociėjus pasisiūlė valdovui suformuoti vietinius dalinius vietoje saksų, o jeigu ir nepasiūlė – slapta tuo džiaugėsi⁴⁰. Bet kokiu atveju L. Pociėjus pakluso karaliaus politikai ir išsiuntė laiškus seimeliams, prašydamas skirti papildomų lėšų kariuomenės išlaikymui.

Visgi įvairios priežastys lėmė, kad popieriuje numatytas kariuomenės dydis nebuvo pasiektas. 1710 m. Lietuvoje vis dar stovėjo Rusijos kariuomenė bei siautė maras, o Varšuvos konfederacijos tarybos paskelbti mokesčiai, nors ir buvo mokami, kariuomenę

³⁹ L. Pociėjus A. Sieniavskuiui ir S. Denhofui, 1710 m. lapkričio 22 – 1711 m. vasario 20 d., *BCzar*, rkp. 5916, nr. 30008–30016. Iš tikrųjų Augustas II panašius reikalavimus išsiuntė ir A. Sieniavskuiui bei Lenkijos išdininkui J. Pšebendovskuiui (*Jan Przebendowski*). Karalius reikalavo, kad Lenkijos kariuomenės tautinis autoramentas būtų padidintas tris kartus, t. y. vietoje dabar esančių 50 porcijų kiekvienoje kavalerijos vėliavoje būtų 150. Tokį planą ypač kritikavo J. Pšebendovskis teigdamas, kad skaičiaus padidinimas nieko neduos, nes vėliavos nebus pilnai suverbuotos, o apmokėti jas reikės pagal naująją sudėtį. Taip bus švaistomos ir taip menkos valstybės lėšos: J. Pšebendovskis A. Sieniavskuiui, 1711 m. kovo 28 d., *Listy Jana Jerzego Przebendowskiego podskarbiego wielkiego koronnego do Adama Mikolaja Sieniawskiego wojewody belskiego i hetmana wielkiego koronnego z lat 1704–1725*, oprac. A. Perlakowski, Kraków, 2007, s. 123–124.

⁴⁰ L. Pociėjaus kreipimasis į Lietuvos bajoriją, 1713 m. kovo 23 d., *BPAU i PANKr*, rkp. 6123, l. 3–4.

pasiekdavo lėtai bei labai nevienodomis sumomis iš atskirų paviėtų. 1710 m. karinės kampanijos pabaigoje Lietuvos didžiojo etmono L. Pociėjaus diviziją sudarė 4 husarų, 26 petyhorų bei 42 lengvosios kavalerijos vėliavos. Svetimšalių autoramentą sudarė 19 dragūnų bei reitarų vėliavų (toks terminas vartojamas šaltinyje ir nėra aiškus tokios „vėliavos“ santykis su regimentu). Deja, turimi duomenys apima tik tautiniame autoramente atskirose vėliavose tarnavusių žmonių skaičių. Jos buvo užpildytos 60–80 %; t. y. beveik visiškai suformuotos, mat maždaug 20 % porcijų skaičiaus reikėtų atimti karininkų algoms apmokėti. Yra duomenų, kad pėstininkų regimentus ypač sumažino 1710 m. antroje pusėje siautusi maro epidemija: dėl jos išmirė šešių pradėtų formuoti regimentų kariai⁴¹. Todėl nors 1710 m. pabaigoje Lietuvos kariuomenė vargiai galėjo būti didesnė negu 12 tūkst. vyrų mūšio lauke, L. Pociėjus planavo, kad kitais metais ją pavyks padidinti bent iki 20 tūkst.⁴²

Įplaukos iš 1710 m. Varšuvos konfederacinės tarybos paskelbtų mokesčių vėlavo, todėl nors Lenkijos–Lietuvos valstybės įstatymai aiškiai draudė savavališkas kontribucijas kariuomenės išlaikymui⁴³, L. Pociėjus, remdamasis Rusijos, Švedijos ir Saksonijos kariuomenių pavyzdžiu, įsteigė karinį komisariatą, kuris rūpinosi tokių kontribucijų rinkimu. Yra duomenų, kad šis kariuomenės organas pradėjo veikti iš karto po Torunės konfederacinės tarybos, mat reikėjo išlaikyti kariuomenę iki Varšuvos konfederacinės tarybos susirinkimo, o mokesčių, neskaičiuojant nuolatinių Lietuvos mokesčių, kurie buvo labai maži ir kuriems rinkti nereikėjo seimo pritarimo, nebuvo paskelbta. 1710 m. iš komisariato surenkamų kontribucijų buvo nuspręsta finansuoti kariuomenės padidinimą daugiau Varšuvos tarybos nustatyto dydžio, kurio reikalavo karalius⁴⁴.

Kariuomenės daliniai buvo dislokuoti valstybinėse žemėse (seniūnijose), kurias paskirstydavo didžiojo etmono paskirti ir seimelių išrinkti komisarai. Seniūnijos turėjo mokėti hiberną, kuri buvo pastovus mokestis, bei suteikti kariuomenei tam tikrus maisto daivinius. Bet 1710 m. daugelyje seniūnijų buvo įsikūrusi Rusijos kariuomenė ir jos paprasčiausiai neturėjo resursų išlaikyti ir Lietuvos kariuomenę, todėl L. Pociėjus ėmė reikalauti maisto daivinių iš bajoriškų bei bažnyčios žemių. 1710 m. buvo reikalaujama tik maisto daivinių (vėliau bus leidžiama sumokėti ekvivalentą pinigais) greičiausiai dėl to, kad maro epidemija ir badas nepaprastai pakėlė maisto kainas ir kareiviai iš nustatytų atlyginimų nebūtų galėję prasimaitinti. Iš viso taip buvo tikimasi surinkti maisto, kurio ver-

⁴¹ Lietuvos kariuomenės vėliavų surašymas 1710 m. pabaigoje, *BCzar*, rkp. 2563, l. 397–400. L. Pociėjus S. Denhofui, 1710 m. rugsėjo 16 d., ten pat, rank. 5916, nr. 30007.

⁴² F. Osolinskis (*Franciszek Ossoliński*) A. Sieniavskiui, 1711 m. spalio 11 d., ten pat, rank. 5909, nr. 28713.

⁴³ *Volumina legum*, t. 6, Petersburg, 1860, s. 61.

⁴⁴ Paviėtų teismų knygoose daug įsakymų nuorašų, pavyzdžiui: L. Pociėjaus įsakymas, 1709 m. gruodžio 8 d., *LVI A*, SA, b. 13681, l. 27–28; Kazimiero Pociėjaus (*Kazimierz Pociiej*), Lietuvos kariuomenės regimentoriaus, įsakymas, 1711 m. balandžio 7 d., *HIA B*, ф. 1731, оп. I, д. 6, л. 112.

tė nustatytomis (bet neatitinkančiomis rinkos) kainomis buvo apie 2,5 milijono auksinų, o tai turėjo kompensuoti trūkstamas lėšas apmokėti padidintai kariuomenei⁴⁵. Neabejotina, kad karinio komisariato įkūrimas 1709 m. pabaigoje buvo labai nepopuliarus sprendimas. Visgi artėjanti Varšuvos konfederacinė taryba leido L. Pociėjui išvengti seimelių bei bažnyčios kritikos ir spaudimo, nes jis galėjo argumentuoti, jog šios kontribucijos buvo būtinos išlaikyti kariuomenę per 1709–1710 m. žiemą ir kad viskas, ką kariuomenė paims dabar, bus kompensuota iš Varšuvos konfederacinėje taryboje paskirtų mokesčių. Kaip ir daugelis L. Pociėjaus pažadų šis buvo ištesėtas tik iš dalies.

Nors 1711 m. maisto davinių normos buvo sumažintos tris kartus⁴⁶, L. Pociėjus išleido kreipimąsi į seimelius, kuriame ragino juos nesipriešinti kontribucijoms, argumentuodamas kariuomenės padidinimo būtinumu dėl vis dar esančios Švedijos karaliaus ir turkų grėsmės⁴⁷. Nors išlikę ne visų seimelių šaltiniai, bet turimi duomenys rodo, kad bajorija ėmė sudarinėti susitarimus su L. Pociėjumi, kuriuose buvo numatyta, kiek ir kokio tipo kontribucijų konkretaus seimelio pavietas suteiks Lietuvos kariuomenei. Didysis etmonas turėjo pademonstruoti visą savo diplomatinį talentą laviruodamas tarp nepasitenkinimo ir atvirų grasinimų. Pavyzdžiui, Oršos seimelis pareiškė, kad jeigu kariuomenė paims daugiau, negu numatyta susitarime, pavietas suformuos savo vėliavas ir ginsis ginklu nuo Lietuvos kariuomenės⁴⁸. Vieniems seimeliams L. Pociėjus žadėjo sumažinti dūmų tarifus, pagal kuriuos buvo renkamos kontribucijos, kitiems – sumažinti pačios kontribucijos nuo vieno dūmo kiekį⁴⁹. Turimi duomenys rodo, kad didysis etmonas, kilus nepasitenkinimui, nevengė perdislokuoti kariuomenės dalinių iš vieno pavieto į kitą ramesnį pavietą, o kai kildavo nepasitenkinimas ten – dar į kitą pavietą⁵⁰.

Kariuomenės dalinių vadai pasirašydavo maisto ar pinigų priėmimo kvitus seimelių komisarams arba pavieniams bajorams, kurie kontribucijas pristatydavo. L. Pociėjaus kanceliarija iki mūsų dienų neišliko, tad neįmanoma nustatyti, koku tempu vyko kontribucijų rinkimas ir kiek jų buvo surinkta. Visgi Minsko pavieto teismų knygoose esantis skaičiavimų nuorašas rodo, kad nuo 1711 m. vasario iki gegužės mėnesio pabaigos buvo

⁴⁵ L. Pociėjaus įsakymas, 1710 m. sausio 9 d., *LVA*, SA, b. 4722-II, l. 1225.

⁴⁶ Žr. publikuojamas Lietuvos kariuomenės sudėties apmokėjimo šaltinių specifikaciją (nepatekusi į publikaciją dėl savo apimties); *BCzar*, rkp. 2656, f. 5–25; L. Pociėjaus įsakymas, 1710 m. spalio 22 d., *HГAE*, ф. 1734, оп. I, д. 10, л. 856.

⁴⁷ L. Pociėjaus kreipimasis į Lietuvos bajoriją, 1711 m. sausio 18 d., ten pat, l. 495.

⁴⁸ Oršos seimelio nutarimas, 1711 m. balandžio 10 d., ten pat, f. 1731, ap. I, d. 6, l. 106–107.

⁴⁹ Kazimiero Pociėjaus, Lietuvos kariuomenės regimentoriaus, atsakymas Vilniaus seimeliui, 1711 m. balandis, *LVA*, SA, b. 4723, l. 413–414; L. Pociėjaus įsakymas, sumažinantis kontribucijas Trakų paviete, 1711 m. kovas, ten pat, b. 5950, l. 987.

⁵⁰ L. Pociėjaus raštas Vilniaus pavieto komisarui, 1711 m. kovo 3 d., ten pat, b. 4723, l. 173; L. Pociėjaus įsakymas kariuomenės daliniams, 1711 m. kovas, ten pat, l. 180; Vilniaus seimelio nutarimas, 1711 m. kovo 27 d., ten pat, l. 237–240.

surinkta 57 % seimelio paskirtų rugių kiekio, 25 % avižų, 30 % kruopų, 16 % žirnių, 16 % kiaulienos bei 60 % alaus. Šioje vietoje reikia prisiminti ypatingą Minsko pavieto būklę 1711 m. pradžioje. Tų metų pavasarį šis pavietas Rusijos kariuomenės vadovybės sprendimu buvo numatytas kaip pagrindinė Lietuvoje esančios Rusijos kariuomenės bei iš Rusijos atvykstančių naujų rekrutų koncentracijos vieta žygiui prieš turkus. Tokiame fone Lietuvos kariuomenės kontribucijų rinkimo rezultatas atrodo visai neblogai⁵¹.

L. Pociėjus gyrėsi, kad kariuomenės didinimui leido ir savo asmenines lėšas⁵². Šį didžiojo etmono teiginį patvirtina 1717 m. Lietuvos išdo tribunolo protokolai, kurie rodo, kad 1711 m. L. Pociėjus išleido maždaug 200 tūkst. auksinų asmeninių lėšų kariuomenės reikalams⁵³. Visgi reikia prisiminti, kad 1710 m. Varšuvos konfederacinė taryba leido L. Pociėjui administruoti gėralų mokesčius vieneriems metams, kurie buvo įvertinti 600 tūkst. auksinų⁵⁴. Šia sumą etmonas turėjo iš karto sumokėti kariuomenei, o ją viršijančios pajamos turėjo atitekti L. Pociėjui už administravimą. Praktika, kai karininkai ar aukščiausi vadai leisdavo asmeninius pinigus kariuomenės reikalams, buvo įprasta to meto Europos karyboje. Visose valstybėse mokesčių įplaukos vėluodavo, o kariuomenės išlaidos buvo skubios. Todėl karininkai dažnai jas padengdavo iš savų lėšų, tikėdamiesi, kad valstybės biudžetas tas išlaidas kompensuos, dažnai su palūkanomis. Tikėtina, kad dėl maro epidemijos etmonui nepavyko surinkti visos numatytos 600 tūkst. auksinų sumos. Pats etmonas įplaukas iš gėralų mokesčių vertino vos 325 tūkst. auksinų⁵⁵. Kiek iš tikrųjų etmonas mokesčio surinko ir kiek sumokėjo kariuomenei dėl šaltinių trūkumo nustatyti yra neįmanoma, bet galima daryti išvadą, kad būtent L. Pociėjus savo pastangomis svariai prisidėjo prie kariuomenės reorganizavimo, nes kariuomenės padidinimas be konkrečių sumų nebuvo praktikuojamas ir buvo neįmanomas. Verta paminėti, kad L. Pociėjus savo išleistų maždaug 200 tūkst. auksinų nesiekė atgauti iš valstybės.

Taigi, koks buvo galutinis visų šių kariuomenės didinimo pastangų rezultatas? 1711 m. pavasarį Lietuvos kariuomenės tautinį autoramentą „popieriuje“ sudarė 92 kavalerijos vėliavos, iš kurių 22 buvo nusiūstos į pagalbą Rusijos kariuomenei, 20 buvo dislokuota Žemaitijoje, kad saugotų vakarines Lietuvos sienas nuo Švedijos šalininkų, pasislėpusių kunigaikštiškoje Prūsijoje⁵⁶, įsiveržimų bei galimo švedų desanto Kuršo ku-

⁵¹ Minsko pavieto skaičiavimai, *ИГАБ*, ф. 1727, оп. I, д. 7, л. 540–545; Petras I B. Šeremetjevui (*Борис Шереметев*), 1711 m. vasario 11 d., *Письма и бумаги Императора Петра Великого*, т. 11, ч. 1, Москва–Ленинград, 1962, с. 47–48.

⁵² L. Pociėjus S. Denhofui, 1711 m. spalio 25 d., *BCzar*, rkp. 5916, nr. 30040.

⁵³ Lietuvos išdo tribunolo protokolai, *LVI A*, SA, b. 3476, l. 64.

⁵⁴ *Volumina legum*, t. 6, Petersburg, 1860, s. 102.

⁵⁵ Kariuomenės mokesčių apskaitos knyga, *BCzar*, rkp. 2625, l. 25.

⁵⁶ Nors formaliai Brandenburgas-Prūsija tapo karalyste 1701 m., Respublika Frydricho I karūnacijos nepripažino, todėl straipsnyje vartojamas terminas kunigaikštiškoji Prūsija.

nigaikštystėje, o 50 vėliavų buvo L. Pociėjaus vadovybėje. Lietuvos kariuomenės svetimšalių autoramentas „popieriuje“ sudarė 17 regimentų, bet tik 5 iš jų galėjo dalyvauti karinėje kampanijoje. Bet ir juose daugeliui kareivių reikėjo naujų uniformų, kurios buvo užsakytos (šaltiniai nenurodo kur, bet greičiausiai kunigaikštiškoje Prūsijoje) ir turėjo greitai pasiekti Lietuvą. Iš 11 pėstininkų regimentų 7 buvo tinkami karinei kampanijai⁵⁷.

1711 m. liepos mėn. L. Pociėjus perorganizavo Lietuvos kariuomenę. Lauko etmonas S. Denhofas buvo paliktas vadovauti Lietuvos kariuomenės divizijai, dislokuotai etninėje Lietuvoje. Ją sudarė 1 husarų, 7 petyhorų, 21 lengvosios kavalerijos vėliava, 3 vengriškosios rikiuotės pėstininkų vėliavos, 7 dragūnų bei 6 pėstininkų regimentai. L. Pociėjaus diviziją, kuri liepos mėnesį pajudėjo į pietryčius, neva į pagalbą Rusijos kariuomenei, kovojančiai prieš turkus, sudarė 63 tautinio autoramento kavalerijos vėliavos, 2 vengriškosios rikiuotės pėstininkų vėliavos, 9 dragūnų regimentai, 4 vokiškojo tipo pėstininkų regimentai. Šias divizijas sudėjus, iš viso susidarytų 92 tautinio autoramento vėliavos, 5 vengriškosios rikiuotės pėstininkų vėliavos, 16 svetimšalių autoramento kavalerijos bei 10 pėstininkų regimentų, o tai reiškia, kad lyginant su priede publikuojamu dokumentu, tik 2 svetimšalių autoramento pėstininkų bei kavalerijos regimentai nebuvo suformuoti ir nedalyvavo kampanijoje⁵⁸. Kiek sunkiau nustatyti šių dalinių tikrąją galią, t. y. dalinių dydžio „popieriuje“ ir realybėje santykį. 1711 m. rugpjūčio mėnesio pabaigoje Danijos karaliaus pasiuntinys vyko pas Rusijos carą ir pakeliui aplankė Lietuvos kariuomenės (L. Pociėjaus divizijos) stovyklą Ukrainoje. Pasiuntinys kariuomenės dydį įvertino 7 tūkst. vyrų, iš kurių tik keli šimtai buvo husarai, o likusi kariuomenė „puikios būklės, suformuota pagal užsienietiškąjį pavyzdį, aprengta prancūziškomis uniformomis“⁵⁹. Pagal kariuomenės sudėtį vidutinis maksimaliai suformuoto dragūnų regimento dydis buvo apie 400 vyrų, pėstininkų – apie 750 vyrų (kartu su karininkais). Todėl L. Pociėjaus divizijoje Ukrainoje buvę 9 kavalerijos ir 4 pėstininkų regimentai sudarytų 6600 vyrų⁶⁰. Dvi vengriškosios rikiuotės pėstininkų vėliavos pridėtų dar kelis šimtus vyrų ir gautume beveik tokį patį skaičių, kurį pateikė Danijos pasiuntinys. Jeigu tautinio autoramento kavalerijos vėliavos, kurių L. Pociėjus su savimi turėjo 63, buvo užpildytos taip kaip 1710 m., t. y. 60–80 %, iš viso L. Pociėjaus divizijoje Ukrainoje turėjo būti apie 12 tūkst.

⁵⁷ L. Pociėjus J. Šembekui, 1711 m. vasario 26 d., ten pat, rank. 458, nr. 94; Lietuvos kariuomenės vėliavų aprašymas, ten pat, rank. 2648, l. 149.

⁵⁸ Lietuvos kariuomenės sudėtis, *Российский государственный архив древних актов*, ф. 79, оп. I, 1711, д. 40, л. 3; L. Pociėjus J. Šembekui, 1711 m. liepos 24 d., *BCzar*, rkp. 460, nr. 33.

⁵⁹ *Записки Юста Юля, датского посланника при Петре Великом (1709–1711 гг.)*, Москва, 1900, с. 378.

⁶⁰ Tai, kad Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir ekipuotė buvo kokybiška, patvirtina ir kiti šaltiniai, kurie rodo, kad L. Pociėjus 1711 m. pradžioje nupirko 5 tūkst. pėstininkų šautuvų, mokėdamas po 19 auksinų už vienetą. Taip pat 1709 m. pabaigoje arba 1710 m. pradžioje etmonas už 120 tūkst. auksinų pirkė ginkluotės ir karinės aprangos iš caro favorito A. Menšikovo (*Александр Менишков*), žr.: teismo byla tarp Pociėjų ir Sapiegų, *LVIA*, SA, b. 431, l. 1038–1057; L. Pociėjaus pretenzijos išdo tribunole, ten pat, b. 3476, l. 64.

karių. Neabejotina, kad L. Pociėjus išžygiuodamas pasiėmė pačius geriausius dalinius, o S. Denhofo divizijoje palikti svetimšalių autoramento daliniai buvo kur kas prastesnės būklės⁶¹. Sunku įvertinti S. Denhofo divizijos dydį, nes nėra jokių duomenų apie vėliau užpildymo procentą. Remiantis vėlesnių metų pavyzdžiais, kurie rodo, kad blogiau suformuoti svetimšalių autoramento daliniai būdavo užpildomi maždaug 40–50 %, o tautinis autoramentas maždaug 60 %, ši divizija galėjo siekti 3 ar 4 tūkst. karių, o visa Lietuvos kariuomenė 1711 m. vasarą – apie 16 tūkst. vyrų.

Taigi, galima daryti išvadą, kad iš numatytos 33 tūkst. kariuomenės „popieriuje“ (tai turėjo reikšti 23 tūkst. vyrų tarnyboje) realiai pavyko suformuoti apie 16 tūkst. vyrų kariuomenę. L. Pociėjaus divizijos būklė buvo kur kas geresnė negu S. Denhofo dalinių. Yra pakankamai duomenų, leidžiančių tvirtinti, kad L. Pociėjaus divizijos svetimšalių autoramento daliniai buvo gerai apginkluoti ir aprenkti. Tai lėmė kelios priežastys: 1711 m. buvo sparčiai renkami Varšuvos konfederacinės tarybos paskelbti mokesčiai, didysis etmonas ir Lietuvos seimeliai sėkmingai bendradarbiavo rinkdami papildomas kontribucijas kariuomenės išlaikymui, Rusijos kariuomenė išžygiavo prieš turkus ir atlaisvino seniūnijas Lietuvos kariuomenei, be to, L. Pociėjus negailėjo savų lėšų kariuomenei. Tokia sėkmė karo nuniokotame krašte stebina, bet kartu parodo, kad reikia toliau ir išsamiau tirti karo, maro ir bado sukeltus demografinius nuostolius Lietuvoje. Didelė tikimybė, kad taip būtų pakoreguoti šiandien paplitę teiginiai apie demografinių nuostolių dydį.

⁶¹ Tai tapo viena iš konflikto tarp abiejų etnonų, paralyžiavusio Lietuvos vidaus politiką 1712–1715 m., priežasčių.

PRIEDAS

Priede pateikiama Lietuvos kariuomenės sudėtis, kurią galima datuoti 1710 m. viduriu, greičiausiai prieš prasidedant maro epidemijai. Dokumentas saugomas Krokuvos kunigaikščių Čartoriskų bibliotekoje (BCzar, rkp. 2656). Publikuojama pirmoji didelio dokumento dalis, kurioje nurodoma kariuomenės rūšis ir jų vienetai. Antroje dokumento dalyje yra kiekvienos kariuomenės rūšies dalinio apmokėjimo specifikacija 1710 ir 1711 m. Dokumento skaičiavimuose yra nemažai klaidų. Tai labai būdinga visiems XVIII a. pirmos pusės finansiniams dokumentams. Bendras kariuomenės dydis siekė apie 33 tūkst. porcijų, o realiame karo lauke tai turėjo sudaryti 23 tūkst. vyrų, įskaitant karininkus.

Komput Woyska Rzpptey WXLittew⁶²

Ussarskie chorągwie koni

1. Nayiaśn ^{eysze} go Króla Jmści poruczeństwa JmP Chaleckie ^{go} Oboż ^{ne} go	100
2. JWJmPana Hetmana Wielk ^{le} go WXL Poruczeństwa JmP Sadowskie ^{go}	100
3. JWJmPana Hetmana Poln ^{ego} WXL Poruczeń ^{stwa} JmP Unichowskie ^{go}	100
4. JOXcia Jmc Wwdy Krakow ^{skiego} Poruczeń ^{stwa} JmPana Olszańskie ^{go}	100
5. JWJmPana Wwdy Połockie ^{go} Poruczeń ^{stwa} JmPana Krupeńskie ^{go}	100
6. JWJmPana Marszałka WWXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Szemiotka	100
7. JOXčia Jmści Kanclerza WWXL Poruczeń ^{stwa} JmP Żaby	100
8. JWielmJmPana Podskarbie ^{go} WWXL Porucz ^{enstwa} JmP Ciechanowskie ^{go}	100

Petyhorskie chorągwie

1. Nayiaśn ^{eysze} go Króla Jmści Poruczeń ^{stwa} JmP Sputyńskie ^{go}	100
2. Nayiaśn ^{eysze} go Królewicza Jmc Poruczeń ^{stwa} JmPana Piszczalły	100

⁶² Dokumento kalba buvo palikta kuo artimesnė originalui. Žodžių sutrumpinimai palikti tokie, kokie yra originaliame dokumente. Kontraktijos paaiškintos pakeliant šriftą. Dokumente vartojami sutrumpinimai: Króla Jmśc PM – Króla Jegomości Pana Miłościwego; Jmśc – Jegomości; JWJmPana – Jaśnie Wielmoznego Jegomości Pana; WXL – Wielkiego Księstwa Litewskiego; WXLittew – Wielkiego Księstwa Litewskiego; JOXcia Jmc – Jaśnie Oświeconego Księcia Jegomości; Wwdy – wojewody; P – Pana; Rzpptey – Rzeczypospolitej. Kadangi visų asmenų identifikavimas išeina už šio straipsnio apimties ribų ir neatitinka jo tikslų, šaltinyje asmenys identifikuojami tik tokiais atvejais, kai šaltinyje pateikiama neišsami informacija arba toks identifikavimas aiškiai plečia supratimą apie Lietuvoje vykusius procesus (pvz., 65 išnaša).

3. JWJmPana Hetmana WWXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Szpakow ^{skiego}	100
4. Pancerna tegoż Jmsci Poruczeń ^{stwa} JmP Baranowicza	100
5. JWJmPana Hetmana Poln ^{ego} WXL Poruczeń ^{stwa} JmP Dąmbrowkie ^{go}	100
6. JWJmPana Kasztell ^{ana} Krakow ^{skiego} Poruczeń ^{stwa} JmPana Kotowicza	100
7. JOXCia Jmsci Woiewody Krakow ^{skiego} Poruczeń ^{stwa} JmPana Wiszmońskiego	100
8. JWJmPana Woiewody Trockiego Poruczeń ^{stwa} JmPana Lendorffa	100
9. JWJmPana Starosty Zmuydzkiego Poruczeń ^{stwa} JmPana Bittowta	100
10. JWJmPana Kasztellana Trockiego Poruczeń ^{stwa} JmPana	100 ⁶³
11. JOXięcia Jmsci Woiewody Nowogrodzkie ^{go} Poruczeń ^{stwa} JmPana Mirskiego	100
12. JWJmPana Woiewody Witebskiego Poruczeń ^{stwa} JmPana Sakowicza	100
13. JWJmPana Woiewody Brzeskiego Poruczeń ^{stwa} JmPana Biłłowicza	100 ⁶⁴
14. JWJmPana Woiewody Mińskiego Poruczeń ^{stwa} JmPana	100
15. JWJmPana Kasztellana Witebskiego Poruczeń ^{stwa} JmPana	100
16. JWJmPana Marszałka WWXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Tyszkiewiczza	100
17. JOXięcia Jmsci Kanclerza WWXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Żabki	100
18. JWJmPana Podskarbiego WWXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Larskiego	100
19. JWJmPana Marszałka Nadwornego WXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Malożewskiego	100
20. JOXięcia Jmsci Mężyka Star ^{osty} Orszanski ^{ego} Poruczeń ^{stwa} JmPana Olendzkiego Star ^{osty} Woł ^{kowyskiego}	100 ⁶⁵
21. JWJmPana Referendarza WXLitt Poruczeń ^{stwa} JmPana Orzeszki	100
22. JWJmPana Strażnika Wielkiego WXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Szklińskiego	100
23. Pancerna JWJmPana Strażnika WWXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Orzęckiego	100 ⁶⁶
24. Petyhor ^{ska} JWJmPana Oboźnego WXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Lenkiewiczza	100
25. JWJmPana Stolnika Wielkiego XieL Poruczeń ^{stwa} JmPana Nowosielskiego	100
26. WJmPana Czesznika WXLitt Poruczeń ^{stwa} JmPana Tokarzewskiego	100
27. WJmPana Paca Pisarza WXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Orzeszki	100
28. WJmPana Tyzenhauza Pisarza WXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Lebella	100
29. WJmPana Łowczego WXL Poruczeń ^{stwa} JmPana Chrebtowicza	100

⁶³ Šios vėliavos nėra vėliau einančioje apmokėjimo šaltinių specifikacijoje.

⁶⁴ Tas pats.

⁶⁵ Rusijos caro Petro I favoritas kunigaikštis Aleksandras Menšikovas buvo Augusto II paskirtas Oršos seniūnu Torunės konfederacinės tarybos metu, žr.: *Metryka Litewska, Księga Sigillat 1709–1719*, oprac. A. Rachuba, Warszawa, 1987, s. 33. Šaltinyje įrašytas tik sutrumpinimas: *Star Woł*. Informacija, kad tai Valkavisko seniūnija, randama šios seniūnijos suteikimo Antanui Pociėjui (Antoni Pociej) privilegijoje po Kšištofo Olendzkiego (Krzysztof Olędzki) mirties 1715 m., žr. ten pat, p. 141.

⁶⁶ Šios vėliavos nėra vėliau einančioje apmokėjimo šaltinių specifikacijoje. Vietoje šios vėliavos ir vietoje petyhorų vėliavų Nr. 10 bei 13 nurodytos trys naujos vėliavos: Veliuonos seniūno, Stakliškių seniūno ir Lietuvs rūmų išdininko petyhorų vėliavos.

30. WJmPana GeneralMaiora JK Mści Poruczeń ^{stwa} JmPana Zawiszy	100
31. WJmPana Starosty Upińskiego Poruczeń ^{stwa} WmPana Puzyny Star ^{osty} Szyla ^{ńskiego}	100 ⁶⁷
32. WJmPana Starosty Starodubowskiego Poruczeń ^{stwa} JmPana Nowickiego	100
33. JOXięcia Jmsci Starosty Człuchow ^{skiego} Poruczeń ^{stwa} JmPana Kampowskiego	100
34. WJmPana Chorążego Wilkomier ^{skiego} Poruczeń ^{stwa} JmPana Szyrwińskiego	100
35. WJmPana Starosty Tryskiego Poruczen JmP Talmąta	100

Chorągwie Kozackie koni

1. Pułkownictwa JmP Staniewicza	120 ⁶⁸
2. Pułkow ^{nictwa} JmPana Paszkowskiego	100
3. Rotmistrz ^{owstwa} JmP Krupińskiego	100
4. Rotmistrz ^{owstwa} JmP Poniatowskiego	100
5. Rotmistrz ^{owstwa} JmP Kwaśniewskiego	100
6. Pułkownictwa JmP Sosnowskiego	100 ⁶⁹
7. Rotmistrz ^{owstwa} JmP Giedroyca	100
8. Rotmistrz ^{owstwa} JmP Truskolawskie ^{go}	100
9. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Żadarnowskie ^{go}	100
10. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Maławskiego	100
11. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Godlewskiego	100 ⁷⁰
12. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Boryczewskiego	100 ⁷¹
13. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Dydyńskiego	100
14. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Konarzewskiego	100 ⁷²
15. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Zborowskiego	100
16. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Tomkowicza	100
17. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Dłuskie ^{go}	100
18. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Pielużeckie ^{go}	100

⁶⁷ Šaltinyje įrašytas tik sutrumpinimas *Star Szyla*. Greičiausiai tai Šilainių seniūnija, priklausiusi Antanui Puzynai (Antoni Puzyna), Upytės vėliavininkui, Šilainių ir Tryškių seniūnui, žr. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 29 (1986), s. 503.

⁶⁸ Neaišku, kodėl parašyta 120, o ne 100. Bendruose skaičiavimuose dokumento pabaigoje vėliava skaičiuojama kaip turinti 100 porcijų. Didesnis porcijų skaičius pulkininko vėliavoje galėtų būti paaiškinamas didesniu pulkininko atlyginimu ir galimu pulko štabo egzistavimu, kuriam išlaikyti taip pat buvo reikalingos porcijos.

⁶⁹ Apmokėjimo šaltinių specifikacijoje pažymėta kaip totorių vėliava.

⁷⁰ Šios vėliavos nėra apmokėjimo šaltinių specifikacijoje.

⁷¹ Apmokėjimo šaltinių specifikacijoje pažymėta kaip totorių vėliava.

⁷² Tas pats.

19. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Lisieckie ^{go}	100
20. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Ruczynskie ^{go}	100
21. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Suzyna	100 ⁷³
22. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Kozłowskie ^{go}	100 ⁷⁴
23. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Politalskie ^{go}	100
24. Rotm ^{istrzowstwa} JmP Bazylego Strutyńskie ^{go}	100
25. Rotm ^{istrzowstwa} Pana Burki	100

Chorągwie Tatarskie

1. Pułkownictwa JmP Krzeczewskiego	120 ⁷⁵
2. Rotm ^{istrzowstwa} P Wilczyńskiego	100
3. Rotm ^{istrzowstwa} P Chaleckiego	100
4. Rotm ^{istrzowstwa} P Reyzowskiego	100
5. Rotm ^{istrzowstwa} P Jakuba Baranowskiego	100 ⁷⁶
6. Rotm ^{istrzowstwa} P Assanowicza	100
7. Rotm ^{istrzowstwa} P Czarne ^{go} Baranowskiego	100
8. Rotm ^{istrzowstwa} P. Alexan ^{dra} Koryckiego	100
9. Rotm ^{istrzowstwa} P Bohdana Baranowskiego	100
10. Rotm ^{istrzowstwa} P Mustafy Koryckiego	100
11. Rotm ^{istrzowstwa} P Tupalskiego	100
12. Rotm ^{istrzowstwa} P Kryczyńskiego	100
13. Rotm ^{istrzowstwa} P Falkowskiego	100
14. Rotm ^{istrzowstwa} P Dawida Rudziewicza	100
15. Rotm ^{istrzowstwa} P Szahana Achmatowicza	100
16. Rotm ^{istrzowstwa} P Skirmonta	100
17. Rotm ^{istrzowstwa} P Smolskie ^{go}	100 ⁷⁷
18. Rotm ^{istrzowstwa} P Mustafy Achmatowicza	100
19. Rotm ^{istrzowstwa} P Jablonskie ^{go}	100
20. Rotm ^{istrzowstwa} P Ulana Kislego	100
21. Rotm ^{istrzowstwa} P Samuela Azulewicza	100

⁷³ Šios vėliavos nėra apmokėjimo šaltinių specifikacijoje.

⁷⁴ Tas pats.

⁷⁵ Neaišku, kodėl parašyta 120, o ne 100. Bendruose skaičiavimuose dokumento pabaigoje vėliava skaičiuojama kaip turinti 100 porcijų.

⁷⁶ Šios vėliavos nėra apmokėjimo šaltinių specifikacijoje.

⁷⁷ Tas pats.

22. Rotm ^{istrzowstwa} Pana Jana Rudziewicza	100
23. ⁷⁸	
24. Rotm ^{istrzowstwa} Pana Kińskiego	100

Regimenta Konne Dragońskie

1. Nayaśn ^{eyszego} Króla Jmści chor ^{agwi}	8
2. Nayaśn ^{eyszego} Królewicza Jmści chor ^{agwi}	8
3. Gwardya JWJMPana Hetmana Wielk ^{iego} WXL chor ^{agwi}	4
4. Regiment JWJmPana Hetmana WWXL Pułkown ^{ictwa} JmP Minhausa	6
5. Regiment JWJmPana Hetm ^{ana} Poln ^{ego} WXL Pułkow ^{nictwa} JmP Denhoffa	6
6. Regiment JWJmPana Kaszt ^{elana} Krakow ^{skiego} Pułkown ^{ictwa} JmP de Boze	6 ⁷⁹
7. JWJmP Starosty Zmuydzkie ^{go} Pułkown ^{ictwa} JmP Felthoffa	6
8. JWJmPana Kaszt ^{elana} Witeb ^{skiego} Pułkown ^{ictwa} JmP Wasilewskie ^{go}	6
9. JWJmP Marszałka WWXL Pułkown ^{ictwa} JmP Kierdeia	6
10. JWJmP Podskarbie ^{go} Wielk ^{iego} WXL Pułkown ^{ictwa} JmP Nerezyusa	6
11. Wielm ^{ożnego} JmP Behma Generał Leytnanta	6 ⁸⁰
12. Wielm ^{ożnego} JmP Netelhorsta Gener ^{al} Majora	6 ⁸¹
13. JO Xięcia JmPa ^{na} Miecznika WXL Brygyera JKM ^{ości}	6 ⁸²
14. Wielm ^{ożnego} JmP Kuchmistrza WXL Brygadyera JKM ^{ości}	6
15. Wielm ^{ożnego} JmP Brandta Brygadyera JKM ^{ości}	6 ⁸³
16. Wielm ^{ożnego} JmP Karczewskie ^{go} Kaszt ^{elana} Halickie ^{go} Pułkow ^{nika} JKM ^{ości}	6
17. Wielm ^{ożnego} JmP Wapowskie ^{go} Podstolica Koron ^{nego}	6 ⁸⁴
Chor ^{agiew} Dragońska osobno Wielm ^{ożnego} JmP Prażnowskie ^{go} Brygadyera JKM ^{ości}	6 ⁸⁵

⁷⁸ Įrašo eilutė tuščia, bet apmokėjimo šaltinių specifikacijos yra minima Lisovskio vėliava.

⁷⁹ Šio regimento nėra vėliavų einančioje apmokėjimo šaltinių specifikacijoje.

⁸⁰ Tas pats.

⁸¹ Tas pats.

⁸² Tas pats.

⁸³ Tas pats.

⁸⁴ Tas pats. Konstantinas Vapovskis (*Konstantyn Zefiryn Wapowski*) buvo Lenkijos stalininkas, žr.: *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski etc., Kórnik, 1992, s. 133–134, 152, 211.

⁸⁵ Neaišku, kodėl prie šio įrašo pažymėtos šešios vėliavos; greičiausiai tai klaida. Šios vėliavos nėra vėliavų einančioje apmokėjimo šaltinių specifikacijoje. Dragūnų regimentai, kurie yra įtraukti į kariuomenės sudėtį (Nr. 6, 11, 12, 13, 15 ir 17), bet kurių nėra apmokėjimo šaltinių specifikacijoje, gali būti Saksonijos kariuomenės regimentai, kuriuos norėta įtraukti į Lietuvos kariuomenės sudėtį, bet jie į Lietuvą neatvyko, o vietoje jų vėliavų buvo pradėti verbuoti iš vietinių gyventojų. Vietoje šių regimentų apmokėjimo šaltinių specifikacijoje yra paminėtas Lietuvos didžiojo etmono reitarų regimentas ir Krokuvos vaivados dragūnų regimentas.

Summa chorągwi Dragańskich wszystkich		No 105
Porcyi Pod Chorągwią Dragańską każdą ludzi		50 prostych
5250	efficit tez Summa ludzi prostych	5250
1785	Unterofficyerów pod chorągwią po osób 9 efficit	No 945
1440	Sztabu pod Regimentami 17 osób	No 289
1932	Oberofficyerów pod chorągwiami 105	No 264
10407	Summa porcyi	sum ^{ma} osób 6748

Regimenta Pieszze

1. Nayiaśn ^{eyszego} Króla Jmśc PM JmP Birona chor ^{ągwi}	12
2. Nayiaśn ^{eyszego} Królewicza Jm	12
3. JWJmPana Hetm ^{ana} Wielk ^{iego} WXL Pułkown ^{ictwa} JmP Klenyebela	6
4. JWJmP Hetm ^{ana} Poln ^{ego} WXL Pułkown ^{ictwa} JmP Pawera	6
5. JO Xcia JmP Wwdy Nowogr ^{odzkiego} Oberszterleytn ^{anctwa} JmP Zagursk ^{iego}	6
6. JWJmP Wwdy Witebskie ^{go} Pułkown ^{ictwa} JmP Powiszcza	6
7. JWJmP Marszałka WWXL Pułkownictwa JmP Putkamera chor ^{ągwi}	6
8. JOXcia Jmści Kanclerza WWXL Pułkown ^{ictwa} JmP Piekarskie ^{go}	6
9. JWJmP Podskarbie ^{go} WWXL Pułkown ^{ictwa} JmP Rozrazewskie ^{go}	6
10. JWJmP Denhoffa Podkom ^{orzezo} y Gen ^{erała} Artylle ^{rii} WXL	6 ⁸⁶
11. JWJmPana Strażnika WWXL Pułkown ^{ictwa} JmP Domaradz ^{kiego}	6
Chorągiew osobna kapitanstwa JmP Racimeńskie ^{go}	1

Summa Chor^{ągwi} Pieszzych 79

Porcyi	Pod każdą chorągwią po ludzi prostych	98
6942	efficit	osób 6942 ⁸⁷
1817	Unterofficyerskich pod chorągwią po 12 efficit	osób 948
1078	Sztabowych	efficit osób 176

⁸⁶ Tai greičiausiai artilerijos dalinys, apmokėjimo šaltinių specifikacijoje pavadintas „artilijos regimentu“. Tai vienintelė šaltinyje pateikiama informacija apie Lietuvos artileriją. Kituose šaltiniuose esanti informacija apie Lietuvos artileriją rodo, kad ji buvo apverktinos būklės: Vilniaus arsenalas buvo visiškai sugriautas, o 1717 m. duomenimis kariuomenė turėjo 8 artilerijos pabūklus, žr.: *Archiwum Państwowe w Krakowie*, Archiwum Sanguszków, rkp. 388, l. 41–66.

⁸⁷ Skaičiavimo klaida. Jeigu tikrai kiekvienoje pėstininkų vėliavoje turėjo būti po 98 eilinius, tada bendras eilinių skaičius turėjo būti $98 \times 79 = 7742$. Taip pat tikėtina, kad daliniuose eilinių skaičius skyrėsi ir nurodyti 6942 eiliniai yra tikrasis eilinių skaičius.

1624	Oberofficyerskich	effcit	osób	204
11461				
porcyi	Summa		osób	8270

Summa Zapłaty

Na

800	Ussaryi po f ⁸⁸ 500	f 400000
3500	Petyhoryi po f 400	f 1400000
11407 ⁸⁹	Porcyi Dragań po 226	f 2477982 ⁹⁰
11461	Porcyi Pieszch po 145	f 1651845 ⁹¹
700	Piechoty Węgie ^{skiej} po 250	f 175000
4900	Kozackich Tatar ^{skich} po 200	f 980000
31868 ⁹²	Summa	Summa f 6899827 ⁹³

Piechota Węgierska⁹⁴

Jańczarska JWJmP Hetmana W WXL Puł^{kownictwa} JmP Rościszewskiego
 Jańczarska Rotmistrzowstwa JmP Protasewicza
 Węgierska Rotmistrzowstwa JmP Sudzina
 Węgierska JWJmP Marszałka W WX Rotmistrzowstwa JmP Masłowskiego
 Kurucka X Jm Kanclerza WXL Rotmis^{trzowstwa} JmP Giesztorza
 Kurucka Trybunałska

⁸⁸ Sutrupinimas f. (floreus) reiškia auksiną – pagrindinį to meto pinigų apskaitos vienetą.

⁸⁹ Įrašytas klaidingas skaičius. Pagal ankstesnius dokumento skaičiavimus turėtų būti 10407.

⁹⁰ Skaičiavimų klaida. Apmokėjimo suma 11407 porcijoms būtų lygi 2 577 982 auksinai, tuo tarpu 10407 porcijoms – 2 351 982 auksinai.

⁹¹ Skaičiavimų klaida. Turėtų būti 1 661 845 auksinai.

⁹² Skaičiavimų klaida. Turėtų būti 31 768 porcijos.

⁹³ Skaičiavimų klaida. Turėtų būti 6 968 827 auksinai.

⁹⁴ Informacija apie vengriškosios rikiuotės pėstininkus pateikta iš apmokėjimo šaltinių specifikacijos, nes pirmoje šaltinio dalyje jos nebuvo.

Publikuočių šaltinių ir literatūros sąrašas

Diarjusz Walnej Rady Warszawskiej z roku 1710, wyd. Ryszard Mienicki. Wilno, 1928.

Listy Jana Jerzego Przebendowskiego podskarbiego wielkiego koronnego do Adama Mikolaja Sieniawskiego wojewody belskiego i hetmana wielkiego koronnego z lat 1704–1725. Oprac. A. Perlakowski. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2007.

Matuszewicz Marcin, Diariusz życia mego. Oprac. B. Królikowski, Z. Zielińska, t. 1. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.

Metryka Litewska, Księga Sigillat 1709–1719. Oprac. A. Rachuba. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.

Postanowienie generalne Stanów W.X.Lit: wieczne y nigdy nienaruszone, na zieżdzie walnym Woiewództw y Powiatów, pospolitym ruszeniem pod Olkinikami uchwalone. Roku Pańskiego 1700.

Volumina legum Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego, t. 6. Petersburg, 1860.

Акты, издаваемые Виленскою археографическою коммиссиею, т. 4. Вильна, 1874.

Архив князя Куракина, т. 1. Санкт-Петербург, 1890.

Письма и бумаги Императора Петра Великого, т. 9, выпуск 2, т. 11, ч. 1. Москва–Ленинград: Издательство Академия наук СССР, 1952, 1962.

Записки Юста Юля, датского посланника при Петре Великом (1709–1711 гг.). Извлек из Копенгагенского гос. арх., [снабдил предисл.] и пер. с дат. Ю. Н. Щербачев, примеч. заимствованы у Г. Л. Грове. Москва: Унив. тип., 1899 (обл. 1900).

CIESIELSKI, Tomasz. Wojsko litewskie w latach 1698–1709. In: *Wojny północne w XVI–XVIII wieku*. Red. B. Dyaś. Toruń: Towarzystwo Naukowe, 2007, s. 165–182.

GIEROWSKI, Józef A. *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1953.

GIEROWSKI, Józef A. Siły zbrojne Rzeczypospolitej w czasie konfederacji i powstań XVIII wieku. In: *Na szlakach Rzeczypospolitej w nowożytnej Europie*. Red. A. Link Lenczowski. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008, s. 147–163.

GRAUERS, Sven. Stosunek szwedzkich i polskich sił zbrojnych podczas wielkiej wojny północnej. In: *Studia i Materiały do Historii wojskowości*, t. 26 (1976), s. 122–152.

HRYCKIEWICZ, Anatolij. Milicje miast magnackich na Białorusi i Litwie w XVI–XVIII w. In: *Kwartalnik Historyczny*, t. 77, z. 1 (1970), s. 47–62.

KAMIŃSKI, Andrzej S. Przeciwno Szwedom i Leszczyńskiemu. Działania wojsk rosyjskich na terenie Polski w 1705–1706 roku. In: *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. 12, cz. 2 (1966), s. 231–259.

KUPISZ, Dariusz. *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008.

LECH, Marian. Autorament cudzoziemski wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce saskiej. In: *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 7, cz. 1 (1961), s. 91–112.

LECH, Marian. Jazda autoramentu polskiego wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie saskiej. In: *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. 7, cz. 2 (1961), s. 45–93.

NAGIELSKI, Mirosław. Upadek staropolskiej sztuki wojennej w dobie wielkiej wojny północnej. In: *Rzeczpospolita w dobie wielkiej wojny północnej*. Red. J. Muszyńska. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2001, s. 11–43.

NYCZ, Michał. *Geneza reform skarbowych sejmu niemego: Studium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717*. Poznań: Nakł. Poznańskiego Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1938.

Polski Słownik Biograficzny, t. 27, 29. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982, 1986.

RACHUBA, Andrzej. Ludwik Konstanty Pociąg. In: *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej. Hetmani litewscy*. Red. Mirosław Nagielski. Warszawa: Bellona, 2006, s. 255–264.

RAKUTIS, Valdas. XVIII a. Lietuvos karo istorijos tyrimų apžvalga. In: *Karo archyvas*, 18 (2003), p. 307–322.

RAKUTIS, Valdas. Lietuvos kariuomenės organizaciją reglamentuojantys dokumentai 1717–1775 m. In: *Karo archyvas*, t. 18 (2003), p. 65–121.

RAKUTIS, Valdas. Liudvikas Konstantinas Pociėjus. In: *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 1: *LDK didieji etmonai ir sukilimų vadai*. Sud. G. Surgailis. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2008, p. 203–211.

RAKUTIS, Valdas. Saločių mūšis. In: *Pasvalio krašto istorija XV–XVIII a.* Sud. V. Didžpetris. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2009, p. 109–150.

RAKUTIS, Valdas. Valstybinė ir privati kariuomenė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. viduryje. In: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 105–120.

SLIESORIŪNAS, Gintautas. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje suverbuotų dalinių siuntimas prie Rygos 1700 metais. In: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001 metai 2, 2002, p. 59–86.

SLIESORIŪNAS, Gintautas. Pirmoji Šiaurės karo metais Vilniaus okupacija (1702 m. balandis–gegužė). In: *Praeities pėdsakai: skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*. Sud. E. Rimša etc. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, p. 267–292.

URBONAS, Oskaras. *Didžiojo šiaurės karo frontas Lietuvoje*, t. 1–2. New York: Karys, 1963–1964.

Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy. Oprac. K. Chłapowski etc. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992.

WIMMER, Jan. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. Warszawa: Wojskowy Instytut Historyczny, 1965.

WIMMER, Jan. *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1956.

АПТАМОНОВ, Владимир. *Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714)*. Москва: Наука, 1990.

THE ARMY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN 1710–1711

Summary

MINDAUGAS Š A P O K A

This article looks at the issue of Lithuanian army augmentation in the post-Poltava period. There is virtually nothing written on Lithuanian army in 1709–1717 and this article aims at fulfilling this gap in the scholarship. The Council of Warsaw in 1710 summoned by King Augustus II to confirm his return to Poland increased the *komput* (military establishment) of Lithuania to 18,200 from 12,000 men on paper. It was intended that the national contingent would consist of 600 hussars, 3,000 petyhors, 2,000 light cavalry, and 600 Hungarian-style infantry, while the foreign contingent was established at 4,000 dragoons, and 8,000 German-style infantry. A separate fund to pay the foreign contingent's officers was established which was a major innovation and meant that there would be a substantial increase in the number of privates in infantry and dragoon regiments. The national contingent, however, did not have its separate fund to pay the officers, and about 20 per cent of the establishment needs to be deducted for such payment. To make the augmentation in the depredated country easier, the Lithuanians accepted the king's proposal to include 4,000 Saxons in the army roster. But because of Swedish threat to Saxony from Pomerania, the king decided to billet the Saxons in Poland, which would make the concentration of Saxon army easier if Saxony was attacked, and demanded Lithuanian grand hetman Ludwik Pociiej recruit new native units in Lithuania. In the middle of 1710, the king asked the hetman to augment the army above 18,200 determined by the Council of Warsaw. The Lithuanians responded positively to the king's plans to continue the war but there were severe shortage of funds which were made good by arbitrary contributions from noble and ecclesiastical manors. In the middle of 1710 the army was established at about 33,000 men on paper: 800 hussars, 3500 petyhors, 4900 light cavalry, 700 Hungarian-style infantrymen, 17 regiments of reitars and dragoons, 11 regiments of German-style infantry. Had all units been complete, the army would have reached about 23,000 men in total including officers: about 14,500 in the foreign contingent and about 8,500 in the national contingent. It was, however, impossible to reach such numbers. Sources indicate that in the middle of 1711 the Lithuanian army was about 16,000 men-strong. However, the foreign contingent's regiments under direct command of hetman Pociiej reached the strength envisaged in the *komput*, were well-equipped and armed. The success was substantial not least because of Pociiej's talent and that he did not begrudge his own funds for the army. The *komput* of 1710 is published as an attachment to the article.

Gauta 2017 m. vasario mėn.
Priimta 2017 m. balandžio mėn.

Mindaugas Šapoka – Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas. Doktorantūros studijas (2010–2014) baigė Aberdino universitete. 2014 m. apgynė humanitarinių mokslo daktaro disertaciją „The Genesis of the 1715 Vilnius Confederation of the Grand Duchy of Lithuania in 1710–1715“. 2015–2016 m. vykdė tiriamąjį projektą „Jacobitism and Poland-Lithuania, 1688–1766“ Londono universiteto Istorinių tyrimų institute.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius LT-01108
El. paštas: mind.sapoka@gmail.com